

Z histórie Malachova

PhDr. Zuzana Drugová

Územie dnešného extravilánu obce Malachov bolo osídlené už približne 1200 rokov pred naším letopočtom, v mladšej dobe bronzovej. V tomto období vznikajú hradiská – medzi ktorými je spomínaný aj dnešný Hrádok nad Malachovom. V **stredoveku** sa v Malachovskej doline nachádzali najväčšie ortuťové bane v Európe. Predpokladá sa, že aj prvé osídlenie Malachova sa viaže práve na obdobie rozkvetu baníctva v našej doline.

Ludová architektúra

Najstaršou formou tradičnej ľudovej architektúry v Malachove boli drevené zrubové domy, neskôr omazané hlinou a obielené. Štíty s typickým zalomením (podlomenicou, ostrieškou) mali orientované k ceste. Výnimočne sa hlavne v lokalitách pri potoku vyskytujú aj staré kamenné domy, ktoré sú v súčasnosti omietnuté a vymalované. Hospodárske budovy bývali spravidla orientované pravouhlo na obytnú časť. Pôvodne boli v pitvoroch otvorené ohniská - v malachovskom múzeu v Kováčovíe dome je pôvodné otvorené ohnisko oddelené priečkou, v posledných rokoch svojej funkčnosti bolo využívané ako udiareň. Približne v 20. – 30. rokoch 20. storočia, „za prvej republiky“, vznikali v Malachove **murované domy – tzv. „Amerikány“**. V priečeliach týchto domov bývali 2 okná s miernou štukovou výzdobou okolo okien a ríms. Pravidelné sú drevené zdobné prvky v štíte priečelia. Sedlová strecha býva na týchto domoch dopĺňaná malou „valbičkou“ v hornej časti čelného štítu. Vstup do domu býval spravidla z dlhej dvorovej časti.

Ludový odev

Najstaršie formy ľudového odevu máme fotograficky aj materiálno zaznamenané z prelomu 19. a 20. storočia. Získaná dokumentácia potvrdzuje zaradenie ľudového odevu do širšej oblasti Podpoľania, s prvkami výrazných vplyvov mestského odevu - čo znamená, že na ľudovom odevu neboli využívané žiadne výšivky, zdobenie bolo nahradené rôznymi nášivkami a záhybmi. Ženský ľudový odev používal krátke ženské lajbíky so šatkami prekríženými cez ramená, v zimnom období aj kabátiky. Mužský odev obsahoval tzv. rajtky – tmavé nohavice zasunuté do číziem s tvrdou sárou. Prítomnosť krpcov však predpokladá aj využívanie súkenných nohavíc v starších obdobiach.

Výrazným a špecifickým prvkom pre Horné Pršany aj Malachov je zdobenie mužských klobúkov výraznými pávimi perami, ktoré nemá paralelu v žiadnej inej oblasti na Slovensku. Paralelu sme našli v zdobení mužských klobúkov severného Talianska – čo by mohlo dokladovať migráciu z obdobia 1.svetovej vojny.

Ludové zamestnania

Obyvatelia sú trvácne usadení a gazdujú na svojom poli. Mnohí chodia do Banskej Bystrice za prácou ako robotníci, obchodní pomocníci a nádenníci. Mnohí sú i bez práce a žijú v biednych pomeroch. Odkázani sú na týždennú podporu. Nezamestnanosť v našej obci sa rozmohla od tej doby, ako zastavila prácu súkenná továreň a pracovné sily rozpustila. Z Malachova pracovalo v tejto továrni vyše 200 ľudí. Niet v obci ani jedného roľníka, ktorý by vyžil zo svojho majetku. Každý musí pri roľníctve ísť i na zárobky. V obci sú 8 furmani, ktorí tiež nemajú veľkého zárobku. Naši občania držia sa v obci a hospodária na svojom skromnom statku, hoci to za dnešných hospodárskych pomerov málo vynáša. Pred prevratom radi chodili na Dolniaky do Maďarska na žatvu. Odtiaľ si pri-niesli mnoho obilia. (Kronika obce, str.29-30)

Ovocinárstvo pestuje sa s dobrým úspechom. Majitelia sadov majú mnoho pekných ovocných stromov a viaceré len šlachetné vypestované druhy, pretože toto je ich väčším zdrojom príjmov. Zeleninárstvo bývalo len pred niekoľkými rokmi pestované, vtedy bolo väčším prameňom dôchodku. Keď ale po prevrate prisťahovalo sa viacej Bulharov, ktorí v Banskej Bystrici a v susednej Radvani pre-najali, ba niektorí i kúpili viac pozemkov, aby na nich pestovali zeleninu, vytlačení boli naši roľníci so zeleninou z trhu a tento prameň živnosti museli zanechať, lebo sa im to nevyplácalo. (Kronika obce, str.31)

Z tradičných remesiel odborná literatúra uvádza výrobcov drevených náradí, z nich významného špecialistu a majstra Ústredia ľudovomeleckej výroby Jána Snopka, výrobcu vyrezávaných a vylietvaných pastierskych palíc. Majster Snopko zomrel v 80. rokoch 20. storočia.

V Malachove žili aj **výrobcovia vlnených štrikovaných kapčiekov**. Vlnené vnútro so zvýšenou sárou, ktorá bola zdobená špeciálnymi vzormi s kombináciou svetlej a tmavej ovčej vlny dotvárali obuvníci z Radvane súkennou spodnou časťou a podrážkou, ktorá bola prišívaná tzv. dratvou. Dnes špeciálny spôsob výroby vlnených kapčiekov v Malachove zanikol.

Ľudové zvykoslovie

V Malachove mládenci organizovali fašiangovú pochôdzku – Koledovku - ako si najstaršie generácie spomínajú, od nepamäti. Koledovka sa nekonala len 2-krát: pri prechode frontu obcou a v roku 1993, keď rekonštruovali Kultúrny dom. Fašiangovú pochôdzku organizovali mládenci od približne 15. roku života, až kým sa neoženili. Účastníkom môže byť jedine domáci malachovský mládenec. Hostujúce dychové či ľudové hudby a ich tanečníci sa zúčastňujú ako masky – ale nezapájajú sa do mládeneckej Koledy.

V Malachove boli jedinými pôvodnými maskami tzv. Noskovia – dvaja mládenci, ktorí s košíkom a ražňom doposiaľ vyberajú výslužku za koledu. Absencia ostatných maskár dokazuje úzus, že v evanjelických obciach sa veselé masky vyskytujú zriedkavo či vôbec. Zato však maskary majú svoju príležitosť v pondelok pred popolcovou stredou – dnes už len v podaní detí, najmladšej generácie, ale realizácia zvykov deťmi je všeobecne považovaná za poslednú fázu pôvodne všeobecne rozšíreného zvyku.

Pochôdzka sa koná každoročne v poslednú fašiangovú nedeľu. Mládenci obídu každý dom edine, vytancujú gazdinú, dostanú výslužku a pokračujú v pochôdzke. Predpoludním obídu Dolný koniec, okolo obeda v Kultúrnom dome zatancujú Koledu a popoludní pokračujú v pochôdzke po Hornom konci. Pochôdzka končí večernou tanečnou zábavou, na ktorej sú už prítomné aj masky a prezlečenie.

Pochovávanie basy v utorok pred Popolcovou stredou v minulosti nebývalo v Malachove – malachovčania chodievali na pochovávanie basy na Horné Pršany. Dnes však je aj tento zvyk stále živý.

Poveš' o vzniku obce Malachov, ako ju uvádza miestna kronika :

„Obec Malachov odvodzuje svoje meno podľa povesti. Bola vraj založená baníkmi a uhliarmi. V dávnej dobe bol majiteľom Malachova zemän, pravdepodobne zo starého rodu Radvanských, ktorý sídlil na hrade, na mieste, kde sa dosiaľ jedon kopec nazýva Malý Hrádok a Veľký hrádok. Tento majiteľ daroval vraj baníkom, ktorí tam kopali železo, rtuť a striebro, pôdu k vystavaniu chalúp. Osadu založenú týmito baníkmi, ktorí pracovali „ za malú chovu“, pomenovali Malachovom a toto meno jej aj ostalo.“

Obyvatelia sú trvácne usadení a gazdujú na svojom poli. Mnohí chodia do Banskej Bystrice za prácou ako robotníci, obchodní pomocníci a nádenníci. Mnohí sú i bez práce a žijú v biednych pomeroch. Odkázaní sú na týždennú podporu. Nezamestnanosť v našej obci sa rozmohla od tej doby, ako zastavila prácu súkenná továreň a pracovné sily rozpustila. Z Malachova pracovalo v tejto továrni vyše 200 ľudí. Niet v obci ani jedného roľníka, ktorý by vyžil zo svojho majetku. Každý musí pri roľníctve ísť i na zárobky. V obci sú 8 furmani, ktorí tiež nemajú veľkého zárobku. Naši občania držia sa v obci a hospodária na svojom skromnom statku, hoci to za dnešných hospodárskych pomerov málo vynáša. Pred prevratom radi chodili na Dolniaky do Maďarska na žatvu. Odtiaľ si pri-niesli mnoho obilia.

„Významnou pamiatkou v obci je Evanjelická a.v. ľudová škola, ktorú založil roku 1858 Andrej Braxatoris Sládkovič, evanjelický kňaz radvanský, uvedomelý slovenský básnik.“

2. január 1911. Vyhláška oznamuje verejnosti už známe skutočnosti o vytvorení novej obce s názvom MALAKÓPERESÉNY a že nová organizácia zahájila svoju činnosť 1. januára 1911. Podpísaný podžupan Zvolenskej župy Dr. Matej Répáši.